

Modernin projekti periferiassa

Risto Alapuro

Matti Klinge: *Iisalmen ruhtinaskunta. Modernin projekti sukuverkostojen periferiassa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2006. 616 s.*

Iisalmen ruhtinaskunta -teoksensa alussa Matti Klinge toteaa, että kyseessä on "historian yleisen tavoittaminen yksityisten ihmisten kautta" sekä "modernin projektin" ja sen vastavoimien paikallinen konkretia". Yksityisiä ihmisiä tarkastellaan sukuverkoston näkökulmasta, ja sen kiinnekohtana taas on "periferia", Iisalmen mahtava suurpitäjä. Syntyy rikas kudelma, jossa säätyläisten kautta tarkastellaan kehitystä, "modernin projektia", 1700-luvulta 1900-luvulle.

Uutta on Klingen selkeä pyrkimys lähteä keskustan ulkopuolelta vaikkakin samalla tarkastellen kehitystä yleisemmin ikään kuin periferian kautta – jolloin perifeerisyyskin voi asettua uudelleen pohdittavaksi. Kuvattavaksi nousee runsain määrin sekä aatteellisia että konkreettis-materiaalisia asioita suonperkauksesta isojakoon, väestön lisääntymisestä edistysuskoon, puhumattakaan kansan kasvattamisesta ahkeruuteen ja lainkuuliaisuuteen, mikä sukuverkoston ja kuvattavan kohteen pappiskeskeisyyden takia on luonnollista. Järkäläisellä teoksella tulee epäilemättä olemaan tärkeä paikka tekijänsä tuotannossa.

Kirjan lukuisille sivuille on upotettu valtava määrä tietoja ja tiedonmuruja lukuisista ihmisistä tavoittamaan heidän toimintansa kautta "historian yleistä". Antamuksella tehty kuvitus on oma elementtinsä, joka niveltyy yhteen tekstin kanssa niin kuin monissa muissakin Klingen teoksissa. Tuloksen kiinnostavuus perustuu ennen kaikkea kolmeen toisiinsa liittyvään seikkaan: tietynlaiseen periferialähtöisyyteen, sukuperspektiiviin ja pitkään ajalliseen kaareen. Ne valaisevat myös Klingen tutkijanlaatia ja -orientaatiota.

Periferia ja suvut

On ainakin kaksi tapaa tehdä periferialähtöistä tutkimusta, jossa periferian tai marginaalin kautta pyritään saamaan ote myös kehityksen päälinjasta. Yksi tapa on arkkitehtoninen tai rakenteellinen siinä mielessä, että kehityksen kuvaus rakennetaan ikään kuin pala palalta kokonaisuudeksi, jossa jokaisella osalla on enemmän tai vähemmän välttämätön paikkansa, ja ne yhdessä muodostavat tietyn argumentin. Niinpä Giovanni Levi kuvatessaan yhtä kylää ja sen tapahtumia *Aineettomassa perinnössä* rakentaa kuvan valtion kehityksestä yleisemmin. Hän esittää, miten ihmisten jokapäiväiset selviytymispyrkimykset ja paikallinen vastarinta yhtäältä asettivat ehtoja valtion toiminnalle ja toisaalta joutuivat mukautumaan sen ehtoihin, millaisin välitysmekanismien paikkakunnan sisäinen dynamiikka kytkeytyi laajempaan valtiolliseen kokonaisuuteen sekä miten paikalliset jännitteet ja niiden niveltymisen laajempaan valtapiiriin synnyttivät sen maailman, jonka tunnemme modernina.

Aihetta voi lähestyä myös esseistisesti esittämällä teeman ja sen variaatioita tai siihen liittyviä assosiaatioita ja ekskursioita. Tämä rakennusperiaate kuvaa mielestäni Klingen näkökulmaa tässä tapauksessa ja yleisemminkin. Olen näkevinäni tämän näkemyksen kaikuja Klingen pyrkimyksessä suunnata kirja lukijalle, "jolle kenties näennäisesti hajanaisten, erityyppisten asioiden ja sukukohtaloiden kuvauksesta voisi hahmottaa jonkinlainen polyfoninen kokonaisuus – sitä hän elämä on".

Iisalmen ruhtinaskunnassa pääteema on tuo "modernin projekti", joka ilmenee isojaossa, maanmittauksessa, hallinnon tehostamisessa, naisten aseman vahvistumisessa, väestöpolitiikassa, terveydenhoidon kehittymisessä, köyhäinhoidossa, kansanopetuksessa, taloudellisessa toimeliaisuudessa ja sen yhteydessä uskonnolliseen elämään, yhteiskunnan "mitattavuudes-

sa” jne. Voi myös sanoa, että tällä tavoin kehittyi Suomen eurooppalaisuus: juuri se toteutui Klingenin mukaan monella tavoin ”modernin projektissa” Iisalmea myöten. Hän näyttää tai olettaa uudelleen ja uudelleen, miten Euroopan keskusmaista, usein Ranskasta lähtöisin olevat ajatusmuodot, tavat, keskustelunaiheet ja innovaatiot löysivät tiensä Suomeen ja sen maaseudun säätyläiselämään asti. ”Polyfonia” seuraa siitä, että henkilöiden kautta on luontevaa kuvata yhtä hyvin pappilakulttuuria kuin valistusoptimismia, yliopistujoonitteluja kuin maataloudellisia pyrkimyksiä, kielipolitiikkaa kuin teologisia ja filosofisia suuntauksia.

Tasa-aineksisuutta ja toistoa

Esseistinen ote luo ilmavuutta ja keveyttä. Se antaa joustavan mahdollisuuden osoittaa yhteyksiä sekä henkilöiden että aatteiden ja tapojen välillä ja ”eurooppalaisuutta” Helsingissä tai Iisalmeella, ja sitä tukee Klingenin laaja tietämys. Monet haaraumat ovat miltei erillisiä pienoisesseitä (vaikkapa ekskursiot lämmityspuun säästämiseen tai keräilyyn – molemmat ovat eurooppalaisia teemoja). Hedelmällinen Klingenin ote on esimerkiksi yliopistoyhteisön kuvauksissa. Hän seuraa lojallisuus- ja riippuvuusuhteita omistusten ja onnittelujen avulla, mikä on varmaan osuva tapa jäljittää sosiaalisia verkostoja.

Sukujen keskeisyys kuuluu selvästi esseistiseen tapaan hahmottaa periferia ja sen suhde keskustaan. Sukuyhteydet antavat erinomaisen mahdollisuuden erilaisten lankojen seuraamiseen henkilöiden mukana. Näkökulma on kuin tehty esitystapaan, joka rakentuu teemasta ja sen variaatioista ja mahdollistaa enemmän tai vähemmän assosiativiset sivuhypäykset tai haaraumat, rönsyt, joihin jokin yksityiskohta antaa impulssin. Kussakin erillisessä tapauksessa on mahdollista nähdä yleisiä mutta sisällöltään vaihtelevia eurooppalaisia tendenssejä.

Paikallisuus, ”Iisalmen ruhtinaskunta”, ilmenee eri tavoin kuin ensin mainitussa tutkimuksellisessa lähestymistavassa. Se ei jäsennä tutkimusta samalla tavoin kuin Levillä. Klingenin kirjan noin kahdessa ensimmäisessä kolmanneksessa se on paljolti kiinnekohta, joka antaa mahdollisuuden kuvata säätyläiselämää ja -maailmaa suvun jäsenten kautta missä he ovatkin, ei niinkään toiminnan yksikkö tai kehys.

Alkupuolen luvuissa kuvataan laajasti A. J. Laguksen ja useiden muiden toimintaa ja elämää Helsingissä, Upsalassa, Porissa jne. ja Laguksen

osalta hänen yliopistollista uraansa. Lähtökohdiana on Johan Laguksen nousu Iisalmen kirkkoherraksi 1771. Tästä aloituspisteestä seurataan hänen jälkeläistensä vaiheita ja yhteyksiä Iisalmeelle sekä heidän avio- ja muiden verkostojensa lomittumista ja kytkeytymistä toisten keskeisten sukujen verkostoihin, samoin heidän etenemistään kirkollisessa ja muussa hallinnossa ja kulttuurimaailmassa sukuverkostoa hyödyntäen, rakentaen ja lujittaen.

Tärkeätä on, että yhteys Iisalmeen ei tässä prosessissa häviä; suurpitäjä on sukupiirin enemmän tai vähemmän pysyvä ankkuri ja voimavara. Syntyvä kuva säätyläisten elämästä, sen eri ryhmien vuorovaikutuksesta ja aseman säilyttämistästrategioista on monipuolisuudessaan varsin kiinnostava ja valaiseva.

Toisaalta sukuperustainen periferiakuvaus johtaa myös eräänlaiseen tasa-aineksisuuteen, joka korostuu tekstin laajuuden vuoksi. Kun kuvaus etenee henkilöiden kautta, siinä toistuvat eri paikoissa monet samantyyppiset asiat, vaikka miljööt eroaisivatkin. Jokaisen henkilön kuvaus rakentuu paljolti hänen suhteistaan ympärillä oleviin, joita siksi täytyy myös kuvata.

Samoja asioita on tavallaan luonnollista ottaa esiin, kun samat henkilöt tulevat uudelleen esiteltäviksi tai ainakin viitattaviksi uudessa yhteydessä. Samalla kuitenkin sellainen lukijaa auttava odotushorisontti, joka kantaisi häntä kirjan edistyessä yhdestä vaiheesta seuraavaan, jää vailinaiseksi siitäkkin huolimatta, että tiettyjä piirteitä toistamalla ja jossakin määrin muuntelemalla kuva aikakauden luonteesta sukupiirin kautta kuvattuna ikään kuin vähitellen vahvistuu ja rikastuu. Sanottu koskee enemmän kirjan ensimmäistä kahta kolmanneksia kuin loppuosaa. Esitys kiinteytyy niissä luvuissa, jotka yhtäältä ovat keskittyneet selvemmin Iisalmen suurpitäjään ja joissa toisaalta tulevat esiin 1800-luvun muutokset kuten rautatien ja muiden liikenneyhteyksien kehittyminen. Ne muuttivat tienoon ja valtakunnan keskusten (Pietari, Helsinki) suhdetta. Jos alkupuoli on selvemmin Lagus ym. -keskeistä, loppupuoli on enemmän Iisalmi-keskeistä.

Uudet sukupolvet ja asemien puolustus

Kuvattujen sukujen aktiivista ja menestyksellistä sopeutumista muuttuviin olosuhteisiin seurataan 1700-luvulta aina pitkälle 1900-luvulle asti. Oman aseman säilyttämis- ja edistämistästrategiat korostuvat, kun Klinge kuvaa, miten sukupiiri kykeni puolustamaan asemiaan pappisvallan

huvettua ja säätyläistön luopuessa pappisurasta ja muutuessa yhtenäissäätyläistöksi ja sivistyneeksi luokaksi 1800-luvun jälkipuolelta alkaen. Uudet sukupolvet kasvoivat ”ammatin ja sukulaistumisen luoman yhteyden” pohjalta. Tässä vaiheessa, 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkupuolella, monet sukupiirin jäsenet pystyivät löytämään sijan uudesta eliittikerrostumasta tai sen liepeiltä vahvaa iisalmelaista asemaansa hyödyntämällä. Yhtäältä he kiinnittyivät erilaisiin valtakunnallisiin instituutioihin tai vapaisiin ammatteihin, ja toisaalta he säilyttivät keskeisiä paikkakunnallisia asemia.

Tärkeä strategia näyttää olleen operoiminen paikallisella iisalmelaisella tasolla ja valtakunnallisella tasolla yhtä aikaa, mikä käy ilmi esimerkiksi useiden henkilöiden noususta valtakunnalliseen keskustaan oman paikkakunnan edustajana, monesti kansanedustajana. Samalla kun pappisvaltaisuus hiipui, sen kulttuuriominaisuuksia epäilemättä siirtyi uuteen aikaan sekä voimavarana että uuden eliitin kulttuuriin vaikuttavina tekijöinä, mikä kaikki on sosiaali- ja kulttuurihistoriallisesti hyvin valaisevaa.

Samankaltaisen ajatuksen Klinge muotoili jo vuonna 1975, kun hän kirjoitti:

”Sen ohella, että säätykierto toi uutta ainesta johdetaan kerrostumaan, vanha aatelis-, porvaris- ja varsinkin pappissuvuista koostuva yläkerros pysyi Suomessa johdossa maan itsenäistymiseen asti ja vielä pitkälle sen ohikin, aina toisen maailmansodan loppuun saakka.”

Tämä viitanee osaltaan siihen, että nyt päättynyt hanke – se on myös monumentti sukupiirille johon tekijä itse kuuluu – on ollut hänen mielestään pitkään.

Käsitteiden väljä käyttö

Valaiseva *Iisalmen ruhtinaskunta* on myös Klengen tutkimusotteen kannalta. Hän tarkastelee mikrohistorioitsijoiden kuten Levin tapaan ihmisiä monipuolisesti lähietäisyydeltä, ”enimmältään yksityisiä henkilöitä, heidän elämänvaihteita, lähipiirejään, heidän toimintaansa ja ajatteluaan”.

Klinge on myös aina ollut valmis käyttämään teoreettisesti latautuneita termejä kuten vaikkapa tunnetuimmat mikrohistorioitsijat ja tietoisemmin kuin suomalaisten historiantutkijoiden enemmistö. *Iisalmen ruhtinaskunnan* keskeisiä käsitteitä ovat tietysti alaotsikossa esiintyvät ”modernin projekti” ja ”periferia”. Klinge ei halua

määritellä niitä tarkoin. Edellisellä hän pyrkii liittämään kirjansa ”laajaan keskusteluun modernista ja modernismista, nimenomaan siitä individualisoitumisesta, jota pidetään uudenlaisen ihmisen tunnusmerkkinä”, ja ”periferiasta” hän toteaa että ei itse ole ryhtynyt pohtimaan, miten ”’periferian’ ja säätyläistön vaikutusta sen muutokseen kenties voisi verrata muihin keskustaperiferia -tapauksiin”. ”Modernisuus” liittyy likeisesti ”eurooppalaisuuteen”, kuten edellä on käynyt selville.

Käsitteiden väljä käyttö on tietoista: ”Nimenomaisia viittauksia [’modernin projekti’] koskevaan teoreettiseen kirjallisuuteen ei seuraavassa kuitenkaan juuri ole; tekijä toivoo että asiaa koskeva lukeneisuus on siiviloitunut siihen empiriaan, joka tulee esitellyksi.” Etäisyydenottoa käsitteiden käyttöön kuvaa se, että Klinge asettaa ”modernin projektin” ja ”periferian” säännöllisesti lainausmerkkeihin, etenkin edellisen.

Tällä asenteella on seurauksia, jotka erottavat Klengen esimerkiksi juuri Levistä. Hän antaa havaitsemilleen erityisille ilmiöille käsitteiden avulla yleisemmän muodon, liittää ne ”historian yleiseen”. Käsitteet ovat ikään kuin myötäsukaisessa suhteessa tarkastelun kohteisiin. Ne antavat tukea ja hohtoa, laajempaa kantavuutta niille, kohottavat ne uudelle tasolle.

”Modernin projekti” kaikkine ilmenemismuotoinen on erinomainen esimerkki, mutta Klengen tuotannosta löytyisi muitakin. Tämä ei ole mikään poikkeuksellinen eikä huono tapa käyttää käsitteitä. Mutta se ei ole tapa, joka johtaisi tarkasteltavan asian *problematisointiin* – tässä tapauksessa siihen sisältyvien jännitteiden tai vastakkaisten voimien erittelyyn. Se ei ole tarkastelun kohteiden haastamista käsitteiden avulla. Juuri tästä on kysymys Levillä: ei yhden *master trendin* hahmottamisesta rinnakkaisia ilmiöitä kokoavana käsitteenä vaan niiden ristiriitojen tavoittamisesta, jotka johtavat erilaisiin moderneihin.

Iisalmen ruhtinaskunnassa ”modernin projekti” ja sen leviäminen ”periferiaan” niveltävät yhdeksi pohjimmaltaan ongelmattomaksi yksisuuntaiseksi kehityslinjaksi. Individualisoituminen ja eurooppalaistuminen etenevät ja ulottuvat yhä etäämmälle ilman vakavaa vastavoimaa. Sikäli kuin jännitteitä esiintyy, ne ovat paikkakunnan sisäisiä ja liittyvät siihen, että kirkkoherra ja muut säätyläistöön kuuluvat vievät paikallisesti läpi ”modernin projektia” ja ohjaavat rahvasta. Mutta tässäkin suhteessa korostuu ylhäältä tulevan opetus- ja ohjauksen onnistuminen ja ristiriitojen toissijaisuus; yhtäältä kyse on kamp-

pailusta kansan passiivisuutta vastaan ja toisaalta valistushenkisten talonpoikien liittymisestä modernin rintamaan.

*

Levin keskusta ja periferia -konseptio korostaa jännitteistä suhdetta, jossa on kaksi vaikuttavaa osapuolta ja joka tuottaa vaihtelua modernin valtion luonteeseen. Myös rahvaan ihmiset näyttäytyvät aktiivisina toimijoina. Levi arvostelee sellaisia modernisoitumiskertomuksia, jotka keskittyvät ulkoa tuleviin voimiin paikallisen muovaajina, ja viittaa tutkijaklassikko Barrington Mooreen, jonka mukaan ”moderni maailma” syntyi modernisoijien ja modernisoitavien kamppailun tuloksena; molemmat jättivät siihen jälkensä.

Olisi kohtuutonta vaatia, että Klinge olisi sisällyttänyt paikallisen rahvaan kaikella vakavuudella omaan tutkimukseensa, jonka kohteena on säätyläistö. Sitä paitsi hänelläkin paikallisen ja valtakunnallisen tai periferian ja keskustan suhteeseen sisältyy erilaisia aineksia, ei vain uuden

leviämistä Iisalmelle paikallisen johtokerroksen tuomana vaan myös esimerkiksi taitoa hankkia asemia keskustassa käyttämällä periferiaa voimavarana sekä uusien karriäärimahdollisuuksien edistämää Iisalmen pitäjän kytkeytymistä Suomen keskushallintoon ja muuhun valtakunnalliseen elämään. Toisin sanoen Klinge käsittelee keskustan ja periferian välistä *suhdetta* ja niitä mekanismeja, joiden kautta pitäjään kiinnittynyt eliittikerros toimi välittäjänä paikallisen ja valtakunnallisen välillä.

Silti sen suuntainen metodinen asenne, josta Levin tutkimus on esimerkki, olisi saattanut herkistää jännitteille ja ”modernin projektin” ja siihen liittyvän eurooppalaisuuden mahdollisille vastavoimille tai akanvirroille. ”Modernin projektin” kohtaamien ”vastavoimien paikallinen konkretia” jää vähäiseksi valtion ja kansakunnan rakentajien ehyessä menestystarinassa.

Kirjoittaja on sosiologian professori Helsingin yliopistossa. Arvio perustuu teoksen käsikirjoituksesta annetuille kommentteille.